

*Competence Approach and Innovations in the XXI Century
Компетентностен подход и иновации през XXI век*

<https://doi.org/10.53656/ped2023-4s.02>

РАЗВИТИЕ НА КОМПЕТЕНТНОСТИ ЗА ОПИСАНИЕ НА РОДНИЯ КРАЙ

Доц. д-р Ани Епитропова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Това проучване изследва формирането на ключови и специфични предметни компетентности за описване и представяне на родния край като интегративно ядро на обучението по родинознание. Статията представя процеса и резултатите от експерименталното обучение на студентите в академичния курс по методика на обучението по *човекът, природата и обществото*. Обосновава се приложимостта на създадения дидактичен модел, включващ алгоритъм за описание и когнитивен цикъл за обучение, насочен към развитие на ключови и специфични за предмета компетентности, които студентите – бъдещи начални учители, трябва да демонстрират в преподавателската си работа. Резултатите от проучването аргументират използването на дидактичния модел в подготовката на бъдещи учители с цел формирането и развитието на компетентности, както и възможността за прилагането му в адаптирани варианти към разнообразно съдържание и области на компетентност.

Ключови думи: компетентности; оценяване на устойчивостта; системно мислене; алгоритъм за описание

Концептуална рамка

Едно от основните предизвикателства пред преподавателите във висшето образование, подготвящи бъдещи учители, е формирането на компетентности. Те са сложна комбинация от знания, умения, разбиране, ценности и нагласи, водещи до ефективно действие в ситуация (Саена 2014). В академичния курс по методика на обучението по *човекът, природата и обществото* отправна точка за постигане на тази цел е познаването и прилагането на Европейската рамка за компетентностите в областта на устойчивостта (Bianchi 2022). Тя определя набор от компетентности, които допринасят за развитие на знания, умения и нагласи, насърчаващи начини на мислене, планиране и действие със съпричастност, отговорност и грижа за нашата планета и за общественото здраве. В областта на устойчивото развитие са описани 12 компетент-

ности, разпределени в четирите области, свързани помежду си в едно цяло – Green Comp (Bianchi 2022).

В настоящето изследване във фокуса на вниманието са ключовите компетентности оценяване на устойчивостта, системно, критично и изследователско мислене. Системното мислене се разглежда като инструмент за оценка на възможностите, вземане на решения и предприемане на действия (Molderez 2018). То се изразява в оценка на информация с цел подкрепа на обосновани заключения и предлагане на иновативни решения и позволява разбирането на действителността във връзка с различни контексти (местен, национален, глобален) и области (екологична, социална, икономическа, културна) (Bianchi 2022). Оценяването на устойчивостта като компетентност се измерва с качествения показател „Осмисля личните си ценности; забелязва и разбира как ценностите се различават между хората и във времето, като същевременно критично оценява тяхната съгласуваност с ценностите, свързани с устойчивостта“ (Bianchi 2022). Оценяването на устойчивостта дава възможности да се обсъждат и осмислят ценностите, тяхното разнообразие и културна зависимост.

Много от компетентностите се припокриват и преплитат като аспекти, които са от съществено значение за една област, подкрепят компетентността в друга и се прилагат навсякъде в рамката, като например критично мислене, креативност, инициативност, решаване на проблеми, оценка на риска, конструктивното управление на чувствата, които са част от всички ключови компетентности. Ключовите компетентности са определящи общи схеми и се допълват от компетентностите в областта на конкретна, специализирана дисциплина.

За преподаването на учебния предмет „Родинознание“ на учителя са необходими и специфични компетентности, свързани с изучаването на родния край.

В учебните програми са описани следните очаквани резултати от обучението¹:

I клас: Назовава името на държавата и селището, в което живее. Описва местоположението на селището, в което живее, според близостта до планина, река, море, равнина и др. Изброява по-важните природни и обществени обекти по пътя си от дома до училище. Дава примери за дейности, свързани с опазване на чистотата на улицата.

II клас: Познава особености на местоположението и природата на родния край. Илюстрира с пример значението на принадлежността на човека към род и Родина. Разпознава и определя във времето официални и битови празници на българските граждани. Дава примери за известни личности и събития, свързани с миналото и с настоящето на родния край. Обяснява значението на природното разнообразие за живота на хората.

За да работи ефективно за постигането на изброените очаквани резултати, учителят трябва да притежава компетентности да прави описание на основата на географски, исторически и природни характеристики и аргументирано да показва взаимовръзките им с бита, традициите, обичаите и труда на хората. При всестраниното изучаване на родния край се акцентира върху конструирането на знанията, уменията и отношенията в реална житейска ситуация и контекст, като се извежда на преден план обучението, ориентирано към резултати и интегриране на междупредметни и ключови компетентности, което е в основата на компетентностния подход.

Цел и изследователски въпроси

Целта на настоящото изследване е да се установят приложимостта и ефективността на дидактичен модел за обучението на студенти, бъдещи начални учители, за описване и представяне на родния край като интегративно ядро на обучението по родинознание и контекст за формиране на ключови и специфични компетентности.

Следователно изследователският въпрос е:

1. Как създаденият дидактичен модел, който включва структурния алгоритъм за описание на родния край и когнитивния цикъл за развитие на компетентности, влияе върху формирането и развитието на ключови и специфични предметни компетентности?

Методология

Проучването е изследване в действие, в хода на което участват 48 студенти от специалност „Начална училищна педагогика“ и 46 от специалност „Начална училищна педагогика с чужд език“, или общо 94 изследвани лица. Изследването протече в периода февруари – юни 2022 г. и обхваща два етапа. През първия етап студентите изготвят и представят описание на родния си край, основавайки се на сетивно-познавателния си опит и общообразователната си подготовка в предходни етапи на образованието си. Представените описания се анализират въз основа на записки в протокол и се оценяват спрямо определените в това изследване критерии. Вторият етап включва обучение чрез прилагане на алгоритъма за описание и когнитивния цикъл за формиране на ключовите и специфичните компетентности и измерване на динамиката в развитието им. След четири седмици студентите представят родния си край чрез писмено описание и презентация пред групата, като след дискусия и коментиране на най-добрите разработки имат възможност да редактират и реструктурират описанията и презентациите си. Крайните продукти от дейността се предават и оценяват по време на семестриалния изпит.

Методологията на изследването включва количествени и качествени методи, чрез които се обработват първичните данни и се търсят причинно-

следствените връзки. Събирането на данни за въздействието на дидактическият модел включва целенасочено наблюдение, анализ и групови дискусии по време на практическите упражнения, оценяване на текстовите документи и презентациите. Постиганията на обучаваните се диагностицират на основата на комплексен подход при равнопоставеност на дейностите, извършвани в хода на изпълнение на заданието и представените резултати. Във фокуса на оценяване се поставя умението на студентите да приложат придобитите компетентности в практически аспект, т.е. при преподаването на учебния предмет родинознание в I и II клас. Критериите за оценяване на компетентностите, произтичащи от това изискване и използвани за оценка на резултатите, са:

1) студентът владее и демонстрира ключовите компетентности – оценяването на устойчивостта, системно, критично и изследователско мислене;

2) студентът владее и демонстрира специфични за предмета компетентности – географски, исторически, природни характеристики, бит, традиции и обичаи, трудова дейност и професии, провеждане на екскурзия в родния край;

3) студентът притежава и демонстрира следните ценности и отношения: любознателност към опознаването на родния край; разнообразие и културна зависимост на бита, труда и традициите; осмисля, разбира и проявява уважение към природното и човешкото разнообразие; демонстрира родолюбие и гордост от принадлежност към род и Родина.

Обучението, което е фокусирано върху развитието на компетентности на основата на умствените способности, предполага изключително структурирана организация на знанието. За целите на изследването се създаде структурен алгоритъм за описание на родния край, с помощта на който студентите, бъдещи учители, да конструират и постигат по-ефективно ключовите и специфичните компетентности и необходимите им професионални умения, нагласи и отношения. Като показател за постигането на тази цел се определя демонстрирането на адекватни знания и отношения, както и схеми за действие, използвани в подходяща ситуация, придобити и валидирани в личен опит. Характеристики на приложения структурен алгоритъм за описание на родния край са интегрираното междупредметно взаимодействие, практическата насоченост, достъпността, научността и системността.

Първата част от заданието за проучване и представяне на родния край изисква студентите да изготвят текстов документ, като подберат и представят информация със съдържание и структура, систематично подредена според създадения за целите на това изследване алгоритъм за описание на родния край, представен на фигура 1.

Втората част от заданието включва изготвянето на презентация, съдържаща десет слайда, с повече изображения (снимки, видео) и по-малко текст, лин-

Фигура 1. Алгоритъм за описание на родния край

кове с допълнителни източници на информация за местни празници, музеи, галерии и културни събития. Важно изискване е съдържанието и представянето на информацията да са пряко обвързани с преподаването му на ученици от начална училищна възраст.

За изпълнението на заданието студентите се консултират и насочват от преподавателя да използват адаптиран за целта на обучението когнитивен цикъл от шест етапа, представен графично на фигура 2. Всеки етап е част от когнитивната база за развитие на компетентност: 1) възприемане чрез наблюдение и събиране на данни; 2) първична обработка на данните; 3) изграждане на ментални структури на базата на символни системи – алгоритъм и свеждане до модел; 4) комуникиране чрез използване кодовата система на предмета – трансфер в език; 5) вътрешна адаптация – вторична

обработка на резултатите и намиране на връзки и зависимости; 6) външна адаптация, което включва различни видове репрезентации и трансфер (Singer 2006).

Фигура 2. Когнитивен цикъл за формиране на компетентност

Алгоритъмът за описание в съчетание с когнитивния цикъл предоставя основа за конструиране на собствени знания и отношения в хода на дейността, тяхното структуриране, комуникиране и трансфер в практиката.

Резултати и анализ

Резултатите, получени в хода на експерименталното изследване по показателя „Ключови компетентности“, са представени на фигура 3.

От представените на фигура 3 данни се вижда, че в резултат на приложението в експерименталната методика алгоритъм за описание на родния край и когнитивен цикъл за развитие на компетентностите студентите демонстрират най-значимо развитие в представянето на родния край като система, в разкри-

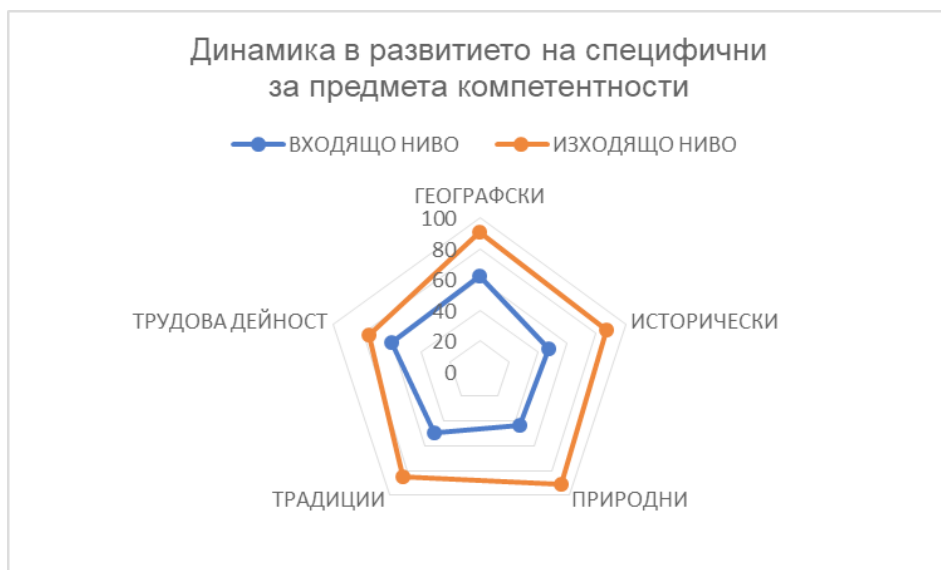

Фигура 3. Резултати по показателя ключови компетентности

ването на връзката между местни и национални събития и обстоятелства, както и във възможностите им да оценяват информацията с цел подкрепа на аргументирани заключения, което по същество е развитие на системно мислене. В изпълнението на заданието обучаваните представят родния край холистично, като отчитат времето, пространството, контекста и разбират взаимодействието на елементите в рамките на системата.

Вторият критерий, по който се наблюдава съществена разлика между входното и изходното ниво, е демонстриране на компетентността за оценка на устойчивостта, проявяваща се в „осмисляне на личните ценности и връзката им с разнообразието на обкръжаващата природна и социална среда, както и културна зависимост“ (Bianchi 2022). Показателно за развитието на тази компетентност е разбирането как ценностите се различават във времето, и преосмислянето на собствените ценности, като същевременно критично се оценява тяхната съгласуваност, свързана с устойчивостта. Диагностицира се и напредък, но в по-малка степен, и в развитието на критичното и изследователското мислене.

Следващата диаграма обобщено представя разликата в резултатите между входното и изходното ниво относно специфичните за предмета компетентности (фигура 4).

Фигура 4. Резултати по показателя специфични компетентности

При сравняване между входното и изходното ниво се установи, че студентите демонстрират по-значими резултати, свързани със задълбочено познаване и представяне на историята, традициите, празниците и обичаите, както и на природните характеристики на родния край. В презентациите и описанията си те аргументирано представят връзките и зависимостите между природните ресурси, като води, почви, климат, релеф, и трудовата дейност, професиите, обичаите, традициите и празниците в родното им селище. Най-голяма разлика между входното и изходното ниво се отчита по показателите „исторически и природни характеристики и традиции и обичаи“.

Изводи и обобщения

Апробираният дидактически модел, който включва структурния алгоритъм за описание на родния край и когнитивния цикъл за развитие на компетентности, влияе върху формирането и развитието на ключови и специфични компетентности, като най-значимо развитие се констатира при взаимосвързаните компетентности, като системно мислене, оценяването на устойчивостта, природни и исторически характеристики на родния край. Описаният дидактически модел аргументирано може да се използва в подготовката на бъдещи учители за формирането и развитието на компетентности, като бъде адаптиран към разнообразно съдържание и области на компетентност.

БЕЛЕЖКИ

1. УЧЕБНИ ПРОГРАМИ ПО РОДИНОЗНАНИЕ ЗА I И II КЛАС,
<https://www.mon.bg/bg/1699>

REFERENCES

- BIANCHI, G.; PISIOTIS, U. & CABRERA GIRALDEZ, M., 2022. *GreenComp The European sustainability competence framework*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- CAENA, F., 2014. Francesca Caena. *European Journal of Education*, no. 49, pp. 311 – 331.
- MOLDEREZ, ING. & FONSECA, ELS., 2018, The Efficacy of Real-world Experiences and Service Learning for Fostering Competences for Sustainable Development In Higher Education. *Journal of Cleaner Production*, v. 172, pp. 4397 – 4410.
- SINGER, F.M., 2006, A Cognitive Model for Developing a Competence-based Curriculum in Secondary Education. In: AL. CRISAN (Ed.), *Current and Future Challenges in Curriculum Development: Policies, Practices and Networking for Change*. pp. 121 – 141. București: Education 2000+ Publishers. Humanitas Educational.

DEVELOPMENT OF COMPETENCES FOR DESCRIBING ONE'S HOMELAND

Abstract. The article presents the process and results of the students' training in the academic course on “Methodology of teaching about man, nature and society” to describe and present the homeland, as an integrative core of the education in the subject and a context for the formation of key and specific competencies. A rationale is given to the applicability of the created algorithm for description and adapted cognitive cycle for training, aimed at developing key and subject-specific competencies that pre-service primary teachers need to demonstrate in their teaching. The results of the study support the effectiveness of the tested didactic model for the effective development of competencies.

Keywords: competences; valuing sustainability; systems thinking; description algorithm

✉ **Dr. Ani Epitropova, Assoc. Prof.**

Web of Science Researcher ID: GWQ-5588-2022

ORCID iD: 0000-0003-3189-9007

Faculty of Pedagogy

Plovdiv University “Paisii Hilendarski”

Plovdiv, Bulgaria

E-mail: epitropova@uni-plovdiv.bg